

Kentsel Feminizm Perspektifinden Kadınların Kent Alanındaki Görünürlüğü

Noticability of Women in City in Perspective of Urban Feminism

Ayşegül Hançer*

Öz: Toplumsal cinsiyete odaklanan bir dizi tartışma 1970'lerden bu yana feminist teori ve pratiğin merkezinde yer almıştır. Bu tartışmaların odak noktası toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerdir. Kadınların kentsel deneyimleri üzerinde etkili olan bu dönüşümler feminizm ve coğrafyanın eklenmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Kentsel feminizm olarak bilinen bu eğilim, kadınların zaman ve mekân içinde kaynakları kullanma, değerlendirme ve yaratma imkânlarını sorgular. Bu çalışmanın temel öncülü, ataerkil kültür ve cinsiyet ilişkilerinin kadınların gündelik kentsel deneyimlerini sınırlandırdığıdır. Çalışmada cinsiyetçiliğin arka planına odaklanılmış ve toplumsal cinsiyet kimliğinin kadınların kenti tecrübe edişlerini ne ölçüde mümkün kıldığı kamusal alan ve kent hakkı kavramları üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kavramlar: Cinsiyetçilik, Kamusal Alan, Ataerkil Kontrol, Kent Hakkı

Abstract: A series of debates focusing on gender has been in the core of feminist theory and practices since the 1970s. The focal point of those debates is the transformations in gender relations. The transformations, which are effective over women's urban experiences, brought the result of joining feminism to geography. The tendency, which is known as urban feminism, examines opportunities for women to use, treat, and create resources in time and space. The main precursor of this study is that patriarchal culture and gender relations restrict women's daily urban experiences. In the study, the background of sexism is focused on and the extent to which gender identities of women allows them to experience the city is discussed based on the notions of rights to public space and city.

Keywords: Sexism, Public Space, Patriarchal Control, Right to the City

Summary

Gender relations, which are effective upon women's daily activities, led to the articulation of feminism and geography in the 1980s. Urban feminism movements, which started in the 1980s, deal with the problem of women and space concomitantly. Spatial problems are in the form of

* Araş.Gör., Maltepe Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, aysegulhancer@maltepe.edu.tr.

ORCID: 0000-0003-4131-6362.

marginalisation, exploitation, depotiation or psychological pressure experienced mainly by women. It can be said that sexist practices substantially lead to spatial problems. Questions such as “What is the time? Who are on the street? Where are we?” are the reflections of sexist practices which problematise walking around the city.

This article aims to discuss the urban processes through considering gender relations. The basic argument of the study is that patriarchal culture and gender relations limit women’s daily urban experiences. In other words, it is asserted in the article that gender identity limits women’s experiences of the city.

The notion of the right to the city, which is developed by Henri Lefebvre and used to express modern city residents’ right to transform urban space and urban life based on their own needs and requests, is discussed in this article in terms of women’s right to the city who are among the social groups struggling for better living conditions in a city. An asymmetric division of labour such as domestic responsibilities, child and elderly care and women’s restricted movement in the city due to patriarchal norms imposed on them mostly by father and husband proves that urban space cannot be thought of as independent from gender relations. Therefore gender may be mentioned as a significant variable that should not be ignored in urban studies.

It is defended in the study that patriarchal culture and gender relations deepen the gender-based divisions in urban areas. First, the discussions reviewing the theoretical background of gender were focused, and then the reflections of sexist practices in urban areas were indicated in order to present the situation. The limitations and opportunities of a feminist urban concept were discussed in the next sections of the study. Thus it is aimed in the study to reveal to what extent and in which forms the positioning of women in urban areas were limited.

When, how and with whom the women will go out and when they will go back home have still been determined by patriarchal norms. Furthermore, the fear and anxiety that women are exposed to at urban public areas prove that they experience the city in an unequal manner. The initiatives setting off from those detections, which discuss rendering urban areas possible for women, indicate the necessity of overcoming social and spatial separation in order to establish the visibility of women in urban life. Actualising feminist policies and handling the city independent from gender roles are the first step to be considered for that matter.

A feminist urban vision covers cities that are not planned in accordance with gender norms and which overcome the obstacles limiting and complicating not only women but everyone living in the city. At the same time, those cities are the cities in which the obstacles concerning patriarchal/capitalist norms, safety and transportation problems, the reasons confining women to

home and their participation in the formal labour force are broken down. It is required to transform and reformulate the city area, which is among the areas covering the specific needs of women through such awareness.

Giriş

Gerek cinsiyet ilişkileri gerekse cinsiyete dayalı kurgular feminist teorinin merkezi konularındandır. Cinsiyetçiliğin ortadan kaldırılması için mücadele eden feminist teori ve pratiğin ortaya koyduğu gibi ataerkil cinsiyet normlarından ayrı düşünülemez alanlardan biri de kent alanıdır. Mekânın izini süren kent kuramcıları zaman içinde mekâna cinsiyet ilişkileri üzerinden bakma eğilimi göstererek kentsel feminizmin gelişmesine öncülük etmiştir. Bu doğrultuda ilerleyen tartışmalar toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yarattığı ayrımcılığın bu kez kentsel alandaki görünümüne odaklanmıştır. Nitekim uzmanlaşma, iş bölümü, ekonomik kalkınma, aile yaşamıyla ilişkilendirilen kamusal-özel alan ayrımı ve bu ayrımın bir sonucu olarak kent alanlarının kullanımı ve kentsel hizmetlerden yararlanma gibi konular bir taraftan kentsel yaşam ve kentselliğin, diğer taraftan ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temel sorunsalları arasındadır.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yaşanan dönüşümler feminizm ve coğrafyanın eklenmesi sonucu yeni bir içerik kazanarak çevresel değişimlerin etkileri üzerinden okunmaya başlanmıştır. Bu bağlamda kadınların rollerinde yaşanan değişimler yeni kentsel hareketlilikleri meydana getirmiştir. Sözelimi, 20. yüzyıl kentlerinde birçok kadın kamusal alanda ekonomik roller üstlendiğinden yeni çalışma saati programları, yeni ücretli çalışma modelleri, hizmet alabildikleri merkezlerin çalışma saatlerinin yeniden planlanması ve ev içi sorumlulukların eşitlenmesi gibi birtakım talepler dile getirilmiştir. Buna mukabil kadınların kentsel alandaki deneyimleri erkeklerin ihtiyaç ve talepleri veri alınarak karşılanmaya devam edilmektedir. Kadınların deneyimledikleri mekânsal kısıtlılıkların pek çok sebebinden biri olan ataerkil kontrol bu çalışmanın merkezi temasını oluşturur.

Kentsel alanın kadınlar için daha imkânlı hale getirilmesini konu edinen girişimler kenti toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak ele almayı salık verir. Ataerkil toplum yapısının kadınların yaşam alanlarını belirlediği tespitinden yola çıkarak kadınların kentsel yaşamdaki görünürlüğünü tesis etmek için sosyal ve mekânsal ayrışmayı aşmanın gerekliliğine işaret eder. Kentsel süreçleri toplumsal cinsiyet ilişkilerini takip ederek ele almayı amaçlayan bu çalışmada kent hakkı kavramı “kadınların kent hakkı” bağlamında ele alınacaktır. Bunun yanında kamusal-özel alan, ev içi-ev dışı iş bölümü ve üretim-yeniden üretim gibi karşıtlıkların niteliğine odaklanılacak ve bu gibi karşıtlıkların cinsiyetçi ataerkil yapıyı sürdürmeye hizmet ettiği ileri sürülecektir. Farklılık vurgusundan hareketle kadınların da kendi içlerinde sosyoekonomik,

kültürel ve mekânsal eşitsizliklere muhtelif biçimlerde maruz kaldıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Cinsiyetçiliğin Arka Planı

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği tartışmalarının temel kavramlarından biri olan cinsiyetçilik, kadın ya da erkek cins lehine kabul edilen bir dizi ayrımcılığı ifade etmek üzere kullanılır. Özel mülkiyet, aile, devlet, hukuk ve din vd. üzerinden kendini tahkim eden cinsiyetçilik ataerkil kültürel yapının ürünü olan ataerkil toplumsallaşma sürecinde yaşanan cinsiyetler hiyerarşisinin bir ifadesidir (Yaraman, 2020: 36). Kadın ve erkeğe özgü biyolojik/genetik ya da kültürel/sosyolojik olarak addedilen birtakım rolleri pekiştirerek esasen cinsiyete dayalı ayrımları sürdürme işlevi görür.

Cinsiyetçiliğin birbirini tamamlayan ancak birbirine zıt iki veçhesi bulunur: yardımsever (benevolent) cinsiyetçilik ve düşmanca (hostile) cinsiyetçilik. “Yardımsever cinsiyetçilik verili, kabul görmüş cinsiyet rollerini benimseyen kadınlara karşı koruyucu ve sevgi dolu görece olumlu bir tavır iken; düşmanca cinsiyetçilik kadınlara erkeklerin gücünü gasp ettikleri için antipati besler” (Yaraman, 2020: 52).

Cinsiyetçiliğin her iki biçimi de ataerkilliği ve geleneksel cinsiyet rollerini meşrulaştırmaya hizmet eder. Yardımsever cinsiyetçilik koruyucu pederşahilik/babacanlık, yüceltilmiş kadınlık ve yakın ilişki arzusunu içerirken düşmanca cinsiyetçilik baskın pederşahilik, aşağılayıcı inançlar ve heteroseksüel tamamlayıcılığı içerir. Burada bahsedilen cinsiyetçiliğin ilk formu, çoğunlukla koruyuculuk kisvesi altında sinsi ve görünmeyen tutumları barındırır ve korunması gereken şey ya da kişiyi zımnen aciz olarak algılamaya devam eder. Cinsiyetçiliğin diğer formu ise kadınların hak taleplerini erkek egemenliğine bir tehdit olarak algılar ve kadınlara karşı aleni, açık ve görünen düşmanca tutumlar sergiler. Yardımsever cinsiyetçiliğin ataerkil niteliği daha az görünür durumdadır çünkü geleneksel rollere uyan kadınları sözde yücelterek kendini bir kazanımış gibi gösterir. Oysa ataerkilliği yeniden üreten bir “cinsiyetçi ikiyüzlülük” örneğidir (Yaraman, 2020: 52-61).

Cinsiyetçilik feminist yazında sıklıkla kadın hakları, toplumsal cinsiyet ve ataerkillik üzerinden tartışılır. Öncelikle kadınların eşitlik mücadelesinde birinci dalga feminist hareket temel mücadele alanını yasal ve kurumsal düzenlemelere çevirmiştir. Kadınlar ve erkeklerin yaradılış bakımından eşit varlıklar olduğu, kadınlar ve erkekler arasındaki siyasi ve ekonomik eşitsizliğin giderilmesi ve kadınların eğitimi birinci dalga feminizmin odaklandığı temel konular olmuştur. Bu bağlamda 19. yüzyılda örgütlenen birinci dalga feminist hareket kadınlar için oy hakkı, eşit ücret ve eğitim hakkı gibi birtakım haklar talep etmiştir. Ne var ki kadınların özgürleşmesi yasal

düzlemde sağlanmış olsa da bu yalnızca biçimsel manada bir eşitlik getirmiştir (Özüdoğru, 2018: 308).

Susan Hekman'a göre 1960'larda etkili olmaya başlayan ikinci dalga feminist hareket eşitlik stratejisini etkili bir şekilde eleştirerek kadın ve erkek arasındaki farklılıklara odaklanır ve bu farklılıkların tesadüfî olmaktan ziyade yaradılıştan kaynaklandığını vurgular. İkinci dalga feminizm biyolojik farklılıklara referansla kullanılan cinsiyet (sex) kavramsallaştırması yerine yeni bir kavram ortaya atmıştır: toplumsal cinsiyet (gender). Bu kavram, cinsiyetin toplumsal ve kültürel olarak inşa edilen bir kurgu olduğunu ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bu hareket, tüm kadınların ataerkil normlar üzerinden benzer bir baskıyla karşılaştıkları düşüncesinden hareketle kadınların "kız kardeşliği"ni savunmuştur (2000: 290).

İkinci dalga feminizm, kadın ve erkek arasındaki farklılıkları vurgulayarak feminizmi "kadın" kategorisi içerisinde tanımlarken bu kategoriye; beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel kadınları içerecek şekilde ele alması bakımından eleştirilir (Hekman, 2000: 291). Üçüncü dalga feminist hareket olarak bilinen paradigma, kadınlar kategorisinin türdeş bir düzlemde algılanmasının önüne geçilmesini salık verir. Iris Marion Young'a göre kadınları tek başına toplumsal bir kolektivite bağlamı içerisinde ele alan düşünceler kadını maddeleştirme ve birtakım spesifik özelliklerin bulunduğu bir varlık olarak görme eğilimi taşır ve bu doğrultuda bir kadını bu kategorinin gerektirdiği koşullara göre sınıflandırmak ister. Buradaki temel problem, "kadın"ın biyolojik bir kategoriye indirgenmesi ve kadınların gerçek hayatlarındaki çeşitliliğin göz ardı edilmesidir. Nihayetinde tüm kadınların paylaştığı belirli toplumsal nitelikleri belirleme çabası taşıyan bu eğilim, bazı kadınları dışarıda bırakacak ya da onların hayatlarını belirlenen kategorilere uyacak şekilde çarpıtmaya çalışacaktır. Fakat bu bir yanılgıdır çünkü "kadınlar" sözcüğü radyo dinleyicileri kadar basit ve tek boyutlu bir kategori oluşturmaz. Cinsiyet, tıpkı sınıf gibi çok yönlü, katmanlı, karmaşık ve çakışan bir dizi yapı ve nesnel grubu içerir (1995: 203-208).

Cinsiyetçi hegemonyayı aşmanın gerekliliğine vurgu yapan çağdaş feminist yaklaşımlar kadın ve erkek kimliğine ilişkin dikotomilerin –rasyonel-irrasyonel, özne-nesne, doğa-kültür– yarattığı ve sürdürdüğü hiyerarşiyi altüst etme amacı taşır. Özellikle üçüncü dalga feminizm hareketinin yaptığı vurguda kendisini gösteren bu bakış açısı dikotomi söylemini değiştirmek üzere cinsiyetçi/ayrımcı sıfatların cinsiyete göre olmayabileceğine, cinsiyete atfedilmiş yani cinsiyetçi kültürel inşanın parçası olabileceğine işaret eder (Yaraman, 2020: 36-45). Bu yaklaşımı öne süren teorisyenler, kadın ya da erkek kimliğine atıf yapılarak kullanılan kategorilendirmelerin türdeş bir "kadın" ya da "erkek" kimliğini kutsama tehlikesi barındırdığını iddia eder: "Birini kadın olarak görmek, sosyal dünyayı cinsiyet üzerinden ikiye bölmektir ve cinsiyetin insan hayatında önemli bir nitelik olduğunu ve insan hayatının önemli bir cephesini aydınlattığını ve

açıkladığını ima etmektir. Aynı şey birinin kendini ve diğerlerini renk, etnisite ve sınıf bağlamında görmesinde de geçerlidir” (Parekh, 2014: 66).

Kadın hareketinde anti-özcü yaklaşımlar olarak bilinen bu yaklaşıma göre, kadınları toplumsal bir kolektivite biçiminde ele alan düşünceler kadınları yalnızca spesifik özellikleri olan varlıklar olarak görme yanlılığına düşer. Bu doğrultuda adeta kutsanan kadınlar kategorisi bu kategoriye uygun olarak tüm kadınları sınıflandırma eğilimi gösterir. Oysa kadınların tekil bir kategoriye indirgenmesi onların çeşitliliğinin görülmesini perdeler. Anti-özcü yaklaşımı savunan teorisyenler cinsiyetin çok yönlü ve birbiriyle çakışan bir dizi boyutu olabileceğini savunur (Young, 1995: 203-208).

Kadınların özgül ihtiyaçlarını kapsayan alanlardan biri olan kent alanı da bu doğrultuda kimliklerin çeşitliliği göz önünde bulundurularak algılanmalı ve yeniden formüle edilmelidir. Kadınların ne zaman, nasıl ve kimle sokağa çıkacakları ve ne zaman eve dönecekleri hâlâ ataerkil normlara göre belirlenmeye devam ediyor. Bunun yanında kadınların kentsel kamusal mekânlarda maruz kaldıkları kaygı ve korku da kenti erkeklerden daha eşitsiz bir biçimde deneyimlediklerini ortaya koyuyor. Yapılması gereken bu eşitsizlikleri giderecek politikalar aracılığıyla kadınların kent yönetimine katılmalarına imkân verilmesi ve kentteki yaşamlarının desteklenmesidir. Ancak bu yapılırken örneğin bir dönem Türkiye’de de uygulaması görülen pembe otobüs türünden uygulamalara yönelmek yerine tüm insanlar için güvenliğin sağlanması öncelenmelidir. Aksi durumda kadınların ataerkil toplumda ayrı bir yeri olmalıdır biçimindeki normlar sürdürülmeye devam edilecektir.

Kent Hakkı, Kamusal Alan ve Kadınlar

Son yıllarda toplumsal hareketlerin, siyasal ittifakların ve uluslararası örgütlerin sıklıkla kullandığı bir kavram olan kent hakkı Henri Lefebvre tarafından modern kentin sakinlerinin kentsel mekânı ve kent yaşamını kendi ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda dönüştürme hakkını ifade etmek üzere kullanılmıştır. Kent hakkı, kırdan kente yaşanan kitlesel göçler sonucu kentlerin dış çeperlerinin toplu konutlarla yeniden yapılandırılması gibi kentsel dönüşümlerin yarattığı “kent krizi”ne karşı ileri sürülür. Lefebvre’ye göre kent hakkı, kentin kendine has dokusunun tahrip edilmesi ve yabancılaşma ile kendisini gösteren kent krizine karşı nüfusun bütün kesimlerinin kendi kaynaklarına erişebileceği bir kentsel yapıyı inşa etmek için gereklidir (Schmid, 2014: 73-74).

Lefebvre tarafından formüle edilen kent hakkı birbiriyle ilişkili üç kavramı içerir: oevre, katılma ve sahiplenme. Oevre, Lefebvre’ye göre kentin yaratıcı yönünü vurgulamaktadır. Modern kapitalist kentin sermaye, devlet ve kurumsal bilginin kontrolünde olduğunu düşünen

Lefebvre, kapitalizmin mekân dâhil her şeyi pazarlanabilir bir metaya dönüştürdüğünün altını çizer. Bunun bir sonucu olarak özel mülkiyet diğer tüm hakların üstünde tutulur. Kapitalizm, metalaştırdığı kentsel mekânı iki açıdan etkiler: Rant ve ticari amaçlar ve sınıf ayrımları temelinde kentlilerin ayrıştırılması. Bu etkilerden kurtulmak ise kenti yeniden toplumsal ilişkilerin bir parçası haline getirmekle mümkündür. Yapılması gereken şehrin yaratıcı kapasitesinin tüm insanlar eliyle yeniden keşfedilmesidir. Kent hakkı çerçevesinde katılma, vatandaşların kentsel mekânı kendileri için yönetme hakkı anlamına gelir. Burada aktif ve ısrarlı bir katılımdan söz eden Lefebvre, kent sakinlerini politik ve toplumsal bir uyanışa davet eder. Lefebvre'ye göre sahiplenme hakkı ise mülkiyet ilişkilerinin özel çıkarlar için gasp ettiği kentsel mekânın yeniden topluluğun mülkiyetine sokulmasıdır (Geniş ve Akkirman, 2020: 3-5).

Lefebvre'ye göre kent hakkı farklılık hakkını içerir. Kentte tüm tikellikler birbiriyle karşılaşmakta ve birbirini dönüştürmektedir. Dolayısıyla kentsel mekânın önemli unsurlarından biri de çok çeşitli dünyaların ve değerlerin bir aradalığına imkân tanınmasıdır. Kentsel alan karşıtlıklar, farklı imajlar ve birden çok gerçekliğin bir arada var olmasına geçit veren ve onları üretken kılmaya hizmet eden bir yapıya sahiptir. Kent çok çeşitli etnik, kültürel ve sosyal grubun aynı anda ve aynı yerde olmasına imkân verir (Schmid, 2014: 81).

Kentte daha iyi yaşam koşullarına erişme mücadelesi veren sosyal gruplardan biri de kadınlardır. Bu bağlamda kent hakkı kadınların kentsel mekân ve kurumlara erişiminin önündeki temel engellerden biri olan ataerkil eşitsiz ilişkileri aşmak üzere feminist mücadelenin merkezi kavramlarından biri olarak görülebilir. Bir taraftan cinsiyete dayalı iş bölümü (çocuk ve yaşlı bakımı, ev içi sorumlulukların eşitsizliği) diğer taraftan kadınların kent alanındaki hareketliliğinin ataerkil normlar üzerinden kısıtlanması (aile ve çoğunlukla baba ya da eş tarafından) kent mekânının toplumsal cinsiyet ilişkilerinden bağımsız olarak düşünülmemeyeceğini kanıtlar niteliktedir.

Lefebvre'nin “genelleşmiş bir öz-yönetim” biçimi için önerdiği kendi kaderini tayin hakkı kadınlar için kentsel mekân hakkı olarak yorumlanabilir (aktaran Schmid, 2014, s. 95). Kadınların kent hakkını mümkün kılmak üzere atılacak adımlardan ilki bölünmüş kent metaforunu aşmaktır. Bölünmüş kent, kentsel mekânı erkeklerin ve kadınların mekânı olarak ikiye ayırır. Erkeklerin mekânı “kamusal ve ekonomik” iken kadınların mekânı “özel ve sosyal”dir. Bu düşünceye göre kadınlar geleneksel olarak evle ilişkilendirilir ve kentin daha geniş imkânlarına ulaşmaları bu yolla kısıtlanır (Mackenzie, 2002: 10).

Bölünmüş kent yapısının mekânda cinsiyet ayrımını sürdürdüğü iddiasıyla hareket eden feministler, kamusal ile ilişkilendirilen üretimin erkekler tarafından özel ile ilişkilendirilen

yeniden üretimin ise kadınlar tarafından üstlenildiğini ortaya koyar: “Birincil olan, bir erkek kardeşlik tarafından şekillenen ‘kamusal’dır. İkinci olan, ayrıştırılması gereken de tek tek erkeklerin kişisel egemenlik alanları: kadın ve çocuklar. Bu kişisel egemenlik alanları; kentte mekânsal olarak, modern hukukta evlilik sözleşmesi başta olmak üzere medeni hukuk düzenlemeleriyle ifadesini bulmuştur” (Alkan, 2011: 356).

Nihayetinde “ev dışındaki alanlar bütünü, halkın karşılaştığı alan (kafe, cami, üniversite vb.), ekonomik yönüyle ortak ekonominin merkezi ögesi, sosyal yönüyle ortak bir dünyanın arabulucusu, demokrasinin meşrulaştığı alan” gibi birtakım tanımları içeren kamusal alan her ne kadar fiziksel içeriğiyle kentte serbest kullanıma açık boş alanları ifade etse de birçok bakımdan toplumsal cinsiyet ilişkileriyle çakışan bir dizi bölünmeyi açığa çıkarır (Gökgür, 2017, s. 13). Bu bölünmenin önemli bir sonucu da kamusal alan çözümlenmelerini içeren fiziksel mekân incelemelerinin ve bu fiziksel mekâna ilişkin planlamaların kadınların taleplerini göz ardı ederek erkeklerin ihtiyaçlarını veri almalarıdır. Kadınlar adeta görünmeyen aktörler olarak kenti tecrübe etmeye devam etmektedir:

“...kadınlar halen şehri, gündelik yaşamlarını (sadece olmasa da) son derece toplumsal cinsiyet temelli biçimde şekillendiren bir dizi –fiziksel, toplumsal, ekonomik ve sembolik– engelle deneyimliyor. Bunların birçoğu erkekler açısından görünmez; çünkü onların deneyimleri bunlarla nadiren karşılaşmaları anlamına geliyor. Bu da şehirlerde halen çoğu erkek olan başlıca karar mercisinin, kentsel ekonomi politikasından konut tasarımına, okulların nereye kurulması gerektiğinden otobüs koltuğunun biçimine, denetimden kar küremeye kadar her konuda, bu kararların kadınları nasıl etkilediğine dair bırakın ilgiyi, bilgileri bile olmadan tercih yaptıkları anlamına geliyor. Şehir, erkeklerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini destekleyip kolaylaştırmak üzere ve erkeklerin deneyimlerini “norm” kabul ederek, şehrin kadınlar için nasıl engeller yarattığıyla pek de ilgilenmeden ve şehir hayatına dair gündelik deneyimlerini göz ardı ederek düzenleniyor” (Kern, 2020: 19).

Feministler, kadınların gündelik yaşamda deneyimledikleri fiziksel tecrübeleri açığa çıkarmak ve bu yönde bir farkındalık oluşturmak ister. Feminizmin bu bağlamdaki temel eleştirisi, kadınların bedensel tecrübelerinin toplumsal normlar tarafından şekillendirildiğidir. Sözgelimi hamilelik kadınlar açısından kamusal alandaki görünürlüklerinin açığa çıktığı bir deneyimdir. Toplumsal normlar tarafından kamusal alanı tecrübe edişleri kontrol edilen kadınların yeterince özgür olamadıkları görülür (Young, 2005: 3).

Kadınların gündelik kentsel deneyimlerinin halen son derece toplumsal cinsiyet temelli olduğu şu sorular aracılığıyla açıklığa kavuşturulabilir: “Neden bebek arabam tramvaya uymuyor?, Neden kestirme yol çok tehlikeli olduğundan eve yarım kilometre daha fazla yürümek

zorundayım?, G20 protestosunda tutuklanırsam çocuğumu kamptan kim alacak?” (Kern, 2020, s. 22). Bu türden sorular kadınların kent alanında karşılaştığı kısıtlamaları ortaya koyar. Fiziksel kamusal alanın planlanmasında kadınların taleplerinin/ihtiyaçlarının göz ardı edilmesi, toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara yüklediği “çifte sorumluluk” ve kente ilişkin güvenlik sorunları ve şiddet bunlardan bazılarıdır. Feminist coğrafya bu sorunları görünür kılmak üzere cinsiyetçi süreçlerin toplumsal-mekânsal bağlamda çözümlenmesi sürecini başlatmıştır.

Feminist Şehir: Kısıtlar, Olanaklar

Cinsiyete dair ilişkilerin yeniden yapılandırılmasının niteliği, mekânsal ve sosyal yapının değişken doğasına da etki etmektedir. Önceleri biyolojik/kültürel indirgemeciliğin bir sonucu olarak ortaya çıkan mekânsal farklılaşmalar doğalmış gibi algılanırken 1960’ların sonlarından itibaren Marksist kentbilimcilerin öncülüğünde –Lefebvre (1973, 1976), Castells (1972) ve Harvey (1973)– mekânın yeniden üretim süreçleri yansızlıktan kurtularak toplumsallık, iktidar ve politikayla ilişkilendirilmiştir. Mekâna ilişkin bu paradigmatik canlanma mekânsal süreçlerin cinsiyet ilişkileriyle birlikte yeniden gözden geçirilmesine yol açmıştır. Mekân tartışmalarıyla kadınların konumu meselesini birlikte ele alan ilk çalışmalar 1970’lerde ortaya çıksa da kentbilim, coğrafya ve kent planlaması gibi disiplinlerin toplumsal cinsiyet ilişkilerine eğilmeleri 1980’leri bulmuştur (Alkan, 2017: 13-14).

1980’lerde başlayan kentsel feminizm hareketleri, kadın sorunu ve mekânsal sorunları birlikte ele alır. Mekânsal sorunlar ile kastedilen çoğunlukla kentlerde cinsiyetçi pratiklerin yol açtığı sömürü, marjinalleştirme, güçsüzleştirme, kültürel emperyalizm ve psikolojik baskıdır. Sözelimi, kentte yaya dolaşmayı sorunsallaştıran şu sorular mekânsal sorunlara cinsiyetçi pratiklerin yol açtığını ortaya koyar: Saat kaç? Sokakta kimler var? Neredeyiz? Kentte yaya olarak dolaşırken hangi aktörler ayırt edilir? Bebek arabasıyla yürüyen bir annenin kentteki hareketleri nasıl sınırlandırılmıştır? (Şentürk, 2017: 51).

Kamusal alanda kadınların karşılaştığı sorunlar bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Toplumsal cinsiyetin mekâna dair anlamlar üzerinde ne düzeyde etkili olduğu kamusal alanda hegemonik erkekliğin bir yansıması olarak görülen kahvehaneler örneği üzerinden okunabilir. Toplumsal yaşamı şekillendiren normlar, sınıf, statü, din ve etnik kimlik gibi birçok var oluş biçiminin yanı sıra toplumsal cinsiyet kahvehanelerinin sınırlarını belirleyen temel özelliğidir. Kahvehaneler, mekânlar üzerinden çizilen sınırların toplumsal cinsiyeti şekillendirmek ve kontrol etmek için oldukça elverişli mekânlardır (Arık, 2017: 170-178). Kahvehanelerin önemli bir işlevi de gözetleme ya da sosyal kontroldür. Bu bağlamda kahvehanelerin kadınlara sokakta ve toplumsal

yaşamda sınırlı bir özerklik tanıyan cinsiyetçi/ataerkil yapının sürdürülmesinde etkili bir araç olduğu söylenebilir.

Kentsel yaşamda kadınların deneyimlediği bir diğer sorun kent içi ulaşım yön veren ataerkil normlardır. Kadınların kenti kullanım hakları, ev içi sorumluluklar, işgücü piyasasındaki konumları ve kültürel normlar tarafından belirlenir. Nitekim hane içi gelir kaynaklarının eşitsiz dağılımı ya da gelirin kontrolünün erkekte olması kadınların kentteki hareketliliğini sınırlandıran nedenlerin başında gelir. Kent içi ulaşım –güzergâh ve zamanlamalar, fiyat tarifeleri ve bilgi ve yönlendirmeler– temelde sermayenin, yani çoğunlukla erkeklerin gereksinmelerine yanıt verecek şekilde planlanır. Bu bağlamda cinsiyetçi ulaşım örüntüleri, kadınların ihtiyaçlarını gözetmez ve dahası onların kamusal mekânı kullanmaları önünde engel oluşturur (Kalfa, Aytekin ve Dinç, 2017: 217-220). Bunun yanında kadınların tek başlarına yolculuk yapmalarına izin verilmeyen kuralların varlığı da onların kent içindeki görünürlüklerini belirleyen ataerkil kontrol mekanizmalarının başında gelir.

Ulaşım örüntüleriyle ilişkili olan bir diğer sorun, uydu kentler aracılığıyla alışveriş, boş zaman etkinlikleri, okul, kreş ya da sağlık hizmetleri gibi ihtiyaçların bir araya toplanması sonucu yalıtılmış bir kadınlar bölgesi yaratılmasıdır. Böylelikle yine kadınlar kent merkezlerinden uzaklaştırılarak kadınların kent alanını kullanımları sınırlandırılır (Kalfa, Aytekin ve Dinç, 2017: 217-224). Mekânın ekonomik ve politik kontrolünü mümkün kılan bu yalıtılmış bölgeler kent fırsatlarını ve mekânlara erişimi kontrol altında tutmaya hizmet eder. Böylelikle toplumun bazı kesimleri, bazı kentsel mekânları kendilerine özgü olarak tesis etmekte ve diğerlerinin bu mekânlara erişimini kısıtlamaktadır. Bu hem toplumsal cinsiyet pratikleri üzerinden hem de sınıfsal ilişkiler üzerinden okunabilir zira kent kaynakları küresel metropollerin seçkinleri tarafından sahiplenilir (Schmid, 2014: 91-93).

Kentin oluşumunda banliyö hayat tarzı kadınların karşılaştıkları sorunlardan bir diğeridir. Küresel kapitalist piyasa karşısında çoğu zaman dezavantajlı olan kadınların araç ve ehliyet sahipliği oranı erkeklere göre düşüktür. Bu ise kadınların tüm zamanlarını toplu taşımadan ve diğer pek çok hizmetten yalıtılmış evlerde geçirmelerine yol açar. Diğer taraftan banliyö hayat tarzının gerektiği gibi işlenmesi bir yetişkinin ev dışında, diğerininse ev içinde çalışmasına bağlı olarak tasarlanır. Ev hanımı, eş ya da anne rolüyle kadınların evi yönetmesi beklenir. Evi geçindiren kişinin ise evin ve çocukların ihtiyaçlarını gözeticeği çekirdek aile modeli banliyö hayat tarzının temelini oluşturur (Kern, 2020: 65). Bu örnek üzerinden de görüleceği gibi yerleşim bölgelerinin ataerkil/kapitalist toplum yapısına göre planlanması toplumsal normların sürdürülmesine yol açar.

Kentte mekân üzerinden çizilen sınırların toplumsal cinsiyet kaynaklı olduğu kabulü ikinci bir soruyu daha meydana getirir: “Özenli kentsel gelecekler nasıl görünür? Beyaz olmayan kadınların, sakat kadınların, queer kadınların, yalnız kadın bakıcıların, yaşlanan kadınların, yerli kadınların ve özellikle bu kimliklerin kesiştiği kadınların ihtiyaçlarına, taleplerine ve arzularına dayanan gelecekler?” (Kern, 2020: 70). Bu sorular, kadınların da kendi içlerinde türdeş bir kimliği yansıtmadığını ortaya koyar. Dolayısıyla kadınları bir meta-kimlik olarak ele alan bir şehir planlaması yine tüm talepleri içermeyecektir.

Günümüz kentlerinde toplumsal cinsiyetin yanı sıra ırk, etnisite, yaş, gelir düzeyi ve medeni durum gibi bir dizi farklılık da kadınların yerini belirleyen unsurlardandır. Nitekim zengin ve yoksul tabaka arasındaki fark arttıkça ev mekânında statü, sınıf ve etnik ayırım belirgin hale gelir. Sözgelimi, küresel evin yöneticisi olarak ev hanımı ve evin zor/bayağı işleriyle ilgilenen evin hizmetçisi arasındaki uçurum bu ayrımlara bağlıdır. Çoğunlukla göçmen kadınların ucuz emeğini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan bu örnek kadınların eve bağımlı kılındığının bir başka göstergesidir. Bunun bir sebebi de pek çoğunun yasadışı çalışıyor olmasıdır. Diğer taraftan küresel kadın mekânı, saklı, kapalı, korunaklı ve lüks olarak tasarlanır. Bu mekânlarda “evin yöneticisi” rolüyle yaşayan kadınların görevi, erkek yöneticilerin iş gücünün her yönüyle yeniden üretimini sağlamaktır. Bu sebeple kadınların formal işlerinden ayrıldığı ve bu yolla eve bağımlılıklarının arttığı görülür (Weyland, 2010: 117-122).

Kamusal alanda güvenlik sorunu kadınların emniyet ve korku hislerini pekiştiren bir diğer sorundur. Kadınlar kamusal alanda gece vakitlerinde dolaşmayı ve yabancıları tehdit olarak algılar. En çok korktukları suç, tecavüz suçudur. Cinsel taciz kadınların belirli saatlerde belirli yerlerde olmamaları gerektiği yönündeki normları pekiştirir ve hatta geleneksel cinsiyetçi rolleri yansıtan dil aracılığıyla cinsel saldırı kurbanı olan kadınların giyim tarzları üzerinden taciz ve şiddet normalleştirilmeye çalışılır. Kadınların korkusunun sosyal işlevi, onları kontrol etmek ve hayatlarını kısıtlamaktır. Kamusal alan kullanımını kısıtlayan güvenlik sorunu kadınların iş tercihlerini de şekillendirerek onları yardımsever cinsiyetçilik bağlamında koruyucu rol üstlenen erkeklere bağımlı kılar. Tüm bunlar kadınları evin özel alanına bağlayarak ve çekirdek aile kurumu içinde onların ev içi emekten sorumlu olduğu hetero-ataerkil kapitalist sistemi desteklemeye yarar (Kern, 2020: 166-167).

Cinsiyetçi olmayan şehir –feminist şehir– kentin toplumsal cinsiyet normları üzerinden planlanmadığı ve yalnızca kadınların değil kentte yaşayan herkesin hayatını sınırlandırıp zorlaştıran engellerin aşıldığı şehirlerdir. Ataerkil/kapitalist normların, güvenlik ve ulaşım sorunlarının, kadınları eve bağlayan sebeplerin ve formal iş gücüne katılımlarının önündeki

engellerin ortadan kaldırıldığı ve bunun için de öncelikle yerel siyaset düzeyinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikaların hayata geçirildiği şehirlerdir. Öncelikli olarak yapılması gereken merkezi yönetimde, yerel yönetimde ve STK'larda cinsiyet eşitliğine duyarlı politikaların tespit edilmesi için kadınlara daha fazla alan verilmesidir. Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet temelli ayrımlar; şiddet, tecavüz, aile, çocuk, insan hakları, din, kent, kamusal alan ve kültür gibi pek çok nosyonu içerecek şekilde ele alınmalı ve tartışılmalıdır.

Feminist şehir vizyonu ile kentte var olmak, şiddete maruz kalmamak, güvende olmak, adaleti tesis etmek –aynı zamanda ırksal adalet– ve hepsini kapsayacak şekilde sahici bir yaşam hakkı teminat altına alınır. Feminist şehir planlamaları erillik ve heteronormatiflik anlayışlarına karşı çıkar ve cinsiyetçilikten arındırılmış bir dünya tasavvuru sunar. Dünya çapında giderek yaygınlaşan Kadın Dostu Kentler Projesi toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmaya ve kentte kadınları görünür kılmaya yönelik atılan adımlara dair son derece önemli bir örnektir.

Sonuç

Kentin biçimlendirilmesinde kadınların önemli bir rolü olduğu kabul edildiğinde kadınların kent içerisindeki konumları üzerine düşünmek gereklidir. Kentin fiziksel planlaması/mekân tasarımı ve kent yaşamının tecrübe edilişi bakımından kadınların ihtiyaçlarının gözetilmesi onların kent alanındaki dezavantajlı konumlarının ortadan kaldırılması için öncelikli meselelerdir. Bu çalışma kentsel feminist teorideki temel tartışmaları kapsamına alarak ataerkil kontrolün kadınların kent deneyimlerini sınırlandırdığını ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu doğrultuda çalışmanın problematiğini şu sorular oluşturur: Kamusal alan ve kent hakkı nedir? Kamusal alanda kadınların kent hakkı var mıdır? Ataerkil kontrol mekanizmaları kadınların kent hakkını sınırlandırır mı? Kentsel feminizm çalışmaları feminist şehir tasavvuru için nasıl bir vizyon sunar?

Bu tür sorulara yanıt aranan bu çalışmanın önemi kadınların kentsel alandaki konumlanışlarının ne ölçüde ve hangi şekillerde sınırlandırıldığını açığa çıkarmayı hedeflemesidir. Çalışmada ilk olarak cinsiyetçiliğin teorik arka planını ele alan tartışmalara odaklanılmış daha sonra ise cinsiyetçi uygulamaların kent alanındaki yansımalarına işaret edilmiştir.

Çalışma, ataerkil sistemin mekân üzerinden kendini tahkim ettiğini ileri sürer. Böylelikle kamusal/özel ya da üretim/tüketim gibi ataerkil ikilemlerin mekân üzerinden yeniden üretildiği savunulur. Bu ikilemler içerisinde kadınlar daima eve ait olanla yani özel alanla erkekler ise kamusal olanla ilişkilendirilmiştir. Sonuçta mekâna ilişkin ayrışmalar kadınları kent alanının dışına itmektir.

Bu doğrultuda kent yaşamında kadınların erkeklere göre dezavantajlı bir konumda oldukları görülmektedir. Yalnızca ulaşım politikaları göz önüne alındığında dahi bu sav

desteklenebilir. Ulaşım ile ilgili kararlar çoğunlukla formel ekonomide çalışan “erkekler”in ihtiyaçları göz önünde alınır ve bu bağlamda ev-iş arasındaki yolculuk esas alınır. Oysa kadınların ev dışı alana çıktıklarında yolculukları esnasındaki gereksinimleri –alışveriş ya da çocukların okulu– farklılık arz eder. Bu gereksinimler çoğunlukla ya görünmez kılınmakta ya da göz ardı edilmektedir. Bu gibi sorunların ötesine geçilmesi için kent mekânının kullanıcısı olan kadınların ihtiyaçlarının göz önünde alınması ve kentsel hizmetlerin cinsiyet körü olmayan bir anlayışla hayata geçirilmesi gereklidir.

Kentsel feminizm çalışmalarının da ortaya koyduğu üzere kent mefhumunu sorgulayan tüm analizlerin göz ardı etmemesi gereken önemli bir değişken toplumsal cinsiyettir. Bu anlamda kadınların kentteki görünürlüğünü artırmak feminizm yanlısı politikalarla mümkündür. Bu vizyon sayesinde anayasal düzlemde de korunan pek çok hak –yaşam, barınma, eğitim, çalışma vd.– tartışmasız olarak hayata geçirilecektir.

Kaynakça

- Alkan, A. (2011). “Şehircilik Çalışmalarının Zayıf Halkası: Cinsiyet”. S. Sancar. (Ed.) *Birkaç Arpa Boyu: 20. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar*. ss.343-413. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Alkan, A. (2017). “Giriş: Cinsiyet Dinamiklerinin Peşinden”. A. Alkan. (Ed.) *Cins Cins Mekân*. (3. Cilt). ss. 7-35. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Arık, H. (2017). “Kahvehanede Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğinin Antropolojisi”. A. Alkan. (Ed.) *Cins Cins Mekân*. (3. Cilt). ss.168-201. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Geniş, Ş. ve Akkırman, K. D. (2020). “Eşitsizlik Mekânları Olarak Mahalleler Ve Kadınların Kent Hakkı”. *Amme İdaresi Dergisi*. 53 (1). 1-35.
- Gökgür, P. (2017). *Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Hekman, J. S. (2000). “Beyond Identity: *Feminism, identity and identity politics*”, *Feminist Theory*, Vol.1, No.3, s.289-308.
- Kalfa, A., Aytekin, S. B. ve Dinç, Ö. Z. (2017). “Kent İçi Ulaşımın Cinsiyeti: Ankara Örneği”. A. Alkan. (Ed.) *Cins Cins Mekân*. (3. Cilt). ss.217-242. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kern, L. (2020). *Feminist Şehir*. (B. S. Aydaş, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Mackenzie, S. (2002). “Kentte Kadınlar”. A. Alkan ve B. Duru. (Ed.) *20. Yüzyıl Kenti*. (A. Alkan ve B. Duru, Çev.) ss.249-283. Ankara: İmge Yayınevi.

- Özüdoğru, B. (2018). “Beyaz Feminizm ve Öteki Kadınlar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 12, ss.304-319.
- Parekh, B. (2014) “Kimliğin Mantığı”. F. Mollaer. (Ed.) *Kimlik Politikaları*. (Suat Aksoy, Çev.). ss.53-76. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Schmid, C. (2014). “Henri Lefebvre, Kent Hakkı Ve Yeni Metropol Anaakımı”. N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer. (Ed.) *Kâr İçin Değil Halk İçin: Eleştirel Kent Teorisi Ve Kent Hakkı*. (A. Y. Şen, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Şentürk, L. (2017). “Eriş Kente Dönüş”. A. Alkan. (Ed.) *Cins Cins Mekân*. (3. Cilt). ss.36-75 İstanbul: Valık Yayınları.
- Yaraman, A. (2020). *Cinsiyetçi İkiyüzlülük*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Young, M. I. (1995) “Gender as seriality: thinking about women as a social collective”. L. Nicholson ve S. Seidman. (Ed.) *Social Postmodernism: Beyond Identity Politics*. ss.187-215. UK: Cambridge University Press.
- Young, M. I. (2005). *On female body experience: “Throwing like a girl” and Other Essays*. New York: Oxford University Press.
- Weyland, P. (2010). “Küresel Mekânlarda Cinsiyetlendirilmiş Yaşamlar”. A. Öncü ve P. Weyland. (Ed.) *Mekân, Kültür, İktidar*. (L. Şimşek ve N. Uygun, Çev.). ss. 117-136. İstanbul: İletişim Yayınları.